
NJEGOŠEVA VIZIJA SVIJETA

Sava Bogdanović

The research of the world vision in the work of art was started by Georg Lukács, whereas Lucien Goldmann was the one who consequently established scientifically this research with his Genetic Structuralist Method. By using this Goldmann's method we examined Njegoš's vision of the world in his major work „The Mountain Wreath“.

„Umjetnička djela su izazovi. Mi ih ne objašnjavamo, mi se s njima upuštamo u borbu.“

Arnold Hauser

Istraživanje vizije svijeta u umjetničkom djelu započeo je Georg Lukacs da bi ga Lucien Goldmann, svojom genetičko-strukturalnom metodom konzekventno znanstveno utemeljio. Tom, Goldmannovom, metodom istraživali smo Njegoševu viziju svijeta u njegovu glavnom djelu „Gorski vijenac“.

Sam pojam vizije svijeta nije ni Lukacsev ni Goldmannov. Koristio ga je W. Dilthey i njegova škola iako mu nisu pridavali neko pozitivno i posve određeno značenje. Tek s pojavom Lukacseva djela „Die Selle und die Formen“ („Duša i Oblici“).

1910. godine vizija svijeta dobija „pravo građanstva“ u književnoj kritici. Naime, samo to djelo je razvijanje neobične, tragične vizije svijeta. Kasnije će Goldmann kazati* da je bitna ideja toga Lukacseva djela u tome što zasnivanje duhovnih vrijednosti, literarnih i filozofskih posebno, na postojanju izvjesnog broja formi, koherentnih struktura, omogućava ljudskoj duši da izrazi različite mogućnosti.

Da tragičnu viziju svijeta ne određuje njezina koherentnost nego njezina autentičnost potvrdit će Lukacs u svojoj novoj knjizi „Geschichte und Klassenbewusstsein“ („Povijest i klasna svijest“) objavljenom 1926. godine. Za njega je cjelokupna filozofija povijesti utemeljena na činjenici da je čovjek biće koje teži neprekidnom stvaranju koherentne i sve šire strukture i da njegov interes za forme, najprije kao estetski, dobija potpuni smisao tek kada se umjetnost, filozofija i sva druga duhovna ostvarenja priključuju društvenim procesima cjeline. Mnogi smatraju da je ova Lukacseva vizija presudno utjecala na dotadašnju marksističku koncepciju umjetnosti posebice ako se zna da je tada za Plehanova umjetnost bila „ogledalo društvenog života“, samo jedna od superstruktura. Suprotno tome, Lukacs tvrdi da je svako veliko umjetničko djelo daleko od jednostavog odražavanja infrastrukture, da je ono prije svega jedan stupanj, model jedinstvene koherentnosti prema kojoj teže sve svijesti. Tako je nastao Lukacsev pojam totaliteta, procesualnog totaliteta društvenog i historijskog iskustva.

Kategorija totaliteta ili vizija svijeta kod Goldmanna dobija literarno objašnjenje u njegovu istraživanju tragične, jansenističke vizije svijeta kod Pascala i Racinea objavljenom u njegovu radu „Le Dieu Cache“ 1955. godine.

To je, prije svega, onaj duhovni instrument koji pomaže da, u djelu koje istražujemo, razdvojimo bitno od nebitnoga.

Vizija svijeta je društvena pojava – dok pojedinac može svoje misli i svoje aspiracije odvojiti od svakodnevnih aktivnosti ta je

* L. Goldmann: *Marxisme et sciences humaines*, Gallimard, Paris, 1970.

mogućnost isključena kada se radi o društvenima grupama. Zato je vizija svijeta skup aspiracija, osjećanja i ideja koji ujedinjuje članove neke grupe i suprotstavlja ih drugim grupama. Samo u rijetkim prilikama pojedinac može imati stvarnu svijest o značenju i usmjerenosti svojih apstrakcija, osjećanja i ponašanja koju Goldmann nazivlje „maksimumom moguće svijesti neke društvene grupe“ (najčešće društvene klase). Dakle, samo izuzetni i lucidni pojedinci su u stanju postići stupanj integralne koherentnosti tj. maksimalne suglasnosti između ideja i stvarnog ponašanja.

Istraživanje Njegoševe vizije svijeta vršili smo na tekstu „Gorskog vijenca“ iz dva glavna razloga: prvo, radi se o Njegoševu glavnom, i najboljem, djelu i drugo, to Njegoševo djelo sadrži jedinstvenu viziju svijeta koja organizira njegov univerzum. Dakako, vodili smo računa i o Goldmannovom upozorenju da je razumijevanje umjetničkog djela problem unutarne koherencije teksta što pretpostavlja da se uzme tekst, cijeli tekst i samo tekst i da se unutar njega istražuje značajna globalna struktura.

Temeljne, bitne elemente globalne strukture Njegoševe vizije svijeta formulirali smo ovako:

- na prvom mjestu jest *borba*, „borba neprestana“, borba protiv zla, mraka, protiv „tirjanstva“, borba za čovječnijeg čovjeka, prosvijećenog i „veselog“, drugim riječima borba je temeljni princip Njegoševe misli - jedini oblik života;

- na drugom mjestu jest beskompromisnost, nema međustupnjeva između dobra i zla, ne postoje prijelazna rješenja ili rječnikom „Gorskog vijenca“: „tako, već nikako“;

- na trećem mjestu nalazi se radikalno suprotstavljanje svijetu, prije svega istočnom (turskom), potom zapadnom (mletačkom) i na kraju vlastitom (crnogorskom);

- na četvrtom mjestu, ali u najdubljim temeljima Njegoševe misli, nalazi se patrijarhalna etika - poradi očuvanja samosvojnosti i samobitnosti herojstvo je njezin kamen temeljac;

- na petom mjestu nalazi se humanizam i patriotizam, široki, panslavenski, univerzalni.

Prateći tekst, i samo tekst, „Gorskog vijenca“ pokušat ćemo pobliže opisati globalnu strukturu Njegoševe vizije svijeta.

Borba - temeljni princip nalazi svoje korijene u biološkom determinizmu Njegoševa čovjeka, u njegovoj borbi za goli opstanak:

*„Tek što vučad za majkom pomile,
igrajuć se strašne zube svoje,
već umiju pod grlom ostriti...“ (G. V. stih. 117-119)*

dalje u spjevu borba poprima historijsku dimenziju, determiniranu nacionalnim:

*„Što uteče ispod sablje turske...
što se ne hće u lance vezati,
to se zbježa u ove planine
da ginemo i krv proljevamo,
da junački amanet čuvamo,
divno ime i svetu svobodu.“ (G. V. stih. 262-268)*

U monologu vladike Danila borba dobij a opći značaj:

*„Neka bude borba neprestana,
neka bude što biti ne može,
nek ad proždre, pokosi satana.
Na groblju će iznići cvijeće
za daleko neko pokoljenje.“ (G. V. stih. 658-662)*

Govorom igumana Stefana borba kao temeljni pricip dobija i svoje filozofsko utemeljenje:

*„On (svijet, S. B.) je sastav paklene nesloge:
u nj ratuje duša sa tijelom,
u nj ratuje more s bregovima
u nj ratuje zima i toplina...
u nj ratuje narod sa narodom,
u nj ratuje čovjek sa čovjekom.“ (G. V. stih. 2501-2508)*

Njegoš je za nositelja borbe kao temeljnog principa svoje misli izabrao najvećeg junaka toga vremena - Vuka Mićunovića koji borbu uzdiže na pijedestal vrhunske vrijednosti: ona daje smisao životu, ona je „radost najveća“, ona je izvor besmrtnosti čovjeka.

Beskompromisnost postaje temeljni element globalne strukture Njegoševe vizije svijeta u situaciji kad je „odbrana s životom skopčana“. Kategorija „tako, već nikako“ ili razvijena svijest o ne-kompromisu ne nalazi se samo u individualiziranim likovima „Gorskog vijenca“ već je ona imanentna osobina kolektiva. U ovom dijalogu to se najjasnije vidi:

„Ferat Zečir, kavazbaša:

*i ako je zemlja pouzana, dvije vjere mogu se složiti
ka u sahan što se čorbe slažu.*

Mi živimo kao dosad bratski, pa ljubovi više ne trebujе.

Knez Janko:

Bismo, Turci, ali se ne može.

Smiješna je ova naša ljubav:

*grdno nam se oči susretaju,
ne mogu se bratski pogledati,
no krvnički i nekako divlje.*

Oči zbore što im veli srce.“ (G. V stih. 1019-1029)

„Bismo“ prihvatili kompromis „ali se ne može“ javlja se tijekom cijelog teksta „Gorskog vijenca“: na samom početku kod vladike Danila, u svim diskusijama tijekom radnje, te konačno u svitanje kada započinje borba. Čini se da u toj točki u kojoj se odbija i sama pomisao da se spor riješi kompromisom nastaje otklon od tragičnog. Dok se kod tragičnog čovjeka samo kompromisom omogućava život ovdje imamo svjesno odbijanje kompromisa, on se ovdje ne želi zbog podignutog zahtjeva za jednoznačnim, autentičnim vrijednostima.

Radikalno suprotstavljanje svijetu ima literarnu formu bunta, snažnog i dubokog, bunta protiv zla, izopačenosti, protiv svijeta

koji sve više postaje stran i neprihvatljiv - do isključenja, bunt koji postaje akcija. Akcija je čovjekova kojom se on suprotstavlja svijetu: turskom, mletačkom i na kraju i svom, vlastitom.

Mustaj-kadija, glavni ideolog turskog svijeta obraća se Njegoševom čovjeku riječima:

*„Malo ljudstvo što si zasl'jepilo?
ne poznaješ čistog raja slasti,
bez nadanja živiš i umireš,
krstu služiš a Milošem živiš.
Miloš baca u nesvijest ljude
al' u pjanstvo neko prečerano.“ (G. V. stih. 888-895)*

U poznatoj prepisci između Vladike Danila i Selim-vezira suprotstavljanje je još jače i oštrije:

*„Selim – vezir:
Jaki zubi i tvrd orah slome,
dobra sablja topuz iza vrata,
a kamoli glavu od kupusa...“*

*Vladika Danilo:
Tvrđ je orah voćka čudnovata,
ne slomi ga al' zube polomi ...
Kome zakon leži u topuzu,
tragovi mu smrde nečovještvom.“ (G. V. stih. 1133-1156)*

Njegošev čovjek radikalno se surotstavlja i mletačkom svijetu gdje su bogati od bogatstva poludjeli a „praznovi“ se muče „da im oči prsnu da oderu koru leba suha“. Tamo vlada „smrad veliki i teška zapara“ a „o junaštvu tu ne bješe zbor“. Bezumnu eksploataciju vojvoda Draško opisuje ovako:

*„Nego bjehu sebi domamili,
domamili pa ih pohvatali,
jadnu našu braću sokolove“*

*Dalmatince i hrabre Hrvate,
pa brodove njima napunili
i tiska ih u svijet bijeli
te dovukuj blago iz svijeta
i pritiskaj zemlje i gradove.“ (G. V. stih. 1448-1455)*

Radikalno suprotstavljanje se nastavlja i prema vlastitom svijetu i njegovoj neprosvijećenosti u sceni s popom-Mićom, s babom-vješticom ili u „gledanju u pleće“. Bjelodano je jasno da se Njegošev čovjek u „Gorskom vijencu“ ne želi uklopiti u postojeće historijske etaže, on ih svojim ljudskim idealima nadmašuje.

Patrijarhalna etika ističe viteštvo kao najvažniju ovozemaljsku vrednotu e da bi se tijekom cijelog teksta „Gorskog vijenca“ kao crvena nit provlačila između: *govora pojedinih junaka, njihovih stavova prema svijetu, njihovih stavova prema smrti i, konačno, njihovih smrti*. Ironijsku dimenziju patrijarhalne etike, viteštva i junaštva Miloša Obilića nalazimo u slijedećim stihovima:

*„Junaštvo je car zla svakojegal’
i piće najslađe duševno
kobjem se pjane pokoljenja.“ (G. V stih. 605-607)*

Patriotizam i humanizam vezivno su tkivo globalne strukture Njegoševe vizije svijeta. Ako je humanizam forma „borbe neprerestane“ onda je patriotizam njezino historijsko osmišljenje. Patriotizam je na početku spjeva usko nacionalno obojen - „moje pleme snom mrtvijem spava“, tijekom radnje poprma širi karakter odnoseći se na druge „naše narode“ koji „stenju u tuđe lance“ - „Dalmatince i braću Hrvate“ i „cijelo srpstvo ugašeno“ - u Njegoša se evidentno pojavljuje južnoslavenski patriotizam. Ako je humanizam zagovaranje slobode i pravde, poštenja i poštovanja među ljudima, onda je Njegoš njegov veliki zagovornik; njegov cilj ne opravdavaju sredstva. Kao veliki humanist vjerovao je u pobjedu Dobra nad Zlom te stoga „Gorski vijenac“ završava porukom:

*„Al' u ruke Mandušića Vuka
biće svaka puška ubojita.“ (G. V. stih. 2818-2820)*

Na kraju analize globalne strukture Njegoševe vizije svijeta uputno je pitati: *gdje je mjesto Boga u toj strukturi?* Pitanje je utoliko uputnije kada se zna da je Njegoš bio vladika, vrhovni svećenik i da je to moglo utjecati na samu strukturu „Gorskog vijenca“.

Bog je prisutan u „Gorskom vijencu“. On je promatrač, „skriven“ kako bi kazao Goldmann. On se ne uključuje u zbivanja niti onda kada su proturječja na zemlji dostigla kulminaciju:

„Zemlja stenje a nebesa ćute.“ (G. V. stih. 630)

Sazrijevanjem svijesti o neminovnosti borbe čovjek se sve više okreće sebi, najprije:

*„Nada nema pravo ni u koga,
do u Boga i u svoje ruke.“ (G. V. stih. 133-134)*

potom:

„Al' u ruke Mandušića Vuka biće svaka puška ubojita.“

Čini se da je tu nastupio prijelom kada se Njegošev čovjek obraća stvarnom historijskom trenutku ne napuštajući Boga. Ali, život za boga preobraćuje se u život za čovjeka.